

ЛЕКЦІЯ 4

Тероризм перетворився на глобальну проблему сучасності, яка безпосередньо зачіпає Україну та її безпеку. Тероризм — явище багатопланове: сюди входять політичні, правові, психологічні, філософські, історичні, технологічні та інші аспекти життя сучасного суспільства. Цьому найнебезпечнішому феномену сучасності присвячено багато наукових праць політикопубліцистичного та меншою мірою академічного толку, більшість з яких побачили світ в останні п'ять років. Проте сучасний тероризм продовжує залишатися складним і погано вивченим явищем.

Розгляд тероризму як явища, що загрожує державі, суспільству і особистості, у вітчизняній науковій, у тому числі психологічній літературі почався лише з 1990 року. Сучасні фахівці з антитероризму всю сукупність експертно-аналітичних завдань з вивчення тероризму поділяють на кілька взаємопов'язаних, але самостійних “блоків”: теоретико-методологічний, концептуальний, психолого-віктимологічний, технологічний тощо.

Так, теоретико-методологічний блок завдань охоплює загальні підходи до аналізу тероризму і той понятійний апарат, за допомогою якого цей аналіз стає ефективним. Рішення цих дослідницьких завдань необхідне насамперед для того, щоб сформулювати чіткі критерії, які дають змогу вичленувати, власне, тероризм серед загальної сукупності соціально небезпечних діянь і тим самим створити підґрунтя, з одного боку, для збору точних статистичних даних про кількість терактів, а з другого — для подальшого концептуального вивчення їх основних сторін, форм і механізмів виникнення та реалізації (здійснення), а також для виявлення конкретних особливостей, які вони набувають залежно від умов місця і часу.

У світі існує за різними даними понад 200 офіційно сформульованих визначень поняття “тероризм”. Однак жодне з них не стало загальноприйнятим через складність досліджень у цьому напрямі, а також у зв'язку з додатковими труднощами.

Тероризм, як і “цивілізована війна”, перемагає не на полі бою, а у внутрішньому просторі психіки людини. Для того щоб змінити поведінку однієї людини або великих мас людей, абсолютно необов’язково їх усіх вбивати або ранити: треба змінити зміст і стан їхньої свідомості. Вибір невійськових засобів для нагнітання страхітливого впливу на населення зумовлений прагматичним розрахунком на вищий ефект у зв’язку з відсутністю матеріального руйнування, що створює ілюзію ідеологічної чистоти і можливості “обілити” себе перед світовою спільнотою з метою отримання підтримки різних держав або політичних рухів усередині країни.

Теракт спричиняє більші страхи, ніж реальна загроза, причому очікування нових терактів посилює психологічні наслідки, які вже трапилися. Психоемоційне включення формує феномен “співучасті” і наступні ідентифікації людей, що знаходяться за сотні і тисячі кілометрів від місця трагедії. Поєднання непередбачуваності терористичних атак, масовості їх жертв, почуття неконтрольованості власної долі і постійної вразливості дестабілізує суспільство і провокує на асиметричну реакцію. Жертвами відповідних урядових силових дій або “удару по осі зла” стають не стільки терористи, скільки мирні жителі. А це, з одного боку, провокує, як правило, зростання ксенофобії серед титульного населення, а з другого — викликає “відчуття другосортності” в етнічних меншин.

Тероризм — це вмотивоване насильство з політичною метою. За кожною акцією терору стоїть спроба вирішення певних політичних завдань, а насильство над особистістю — лише засіб збереження чи зміни проведеної в цій країні політики.

Терор — це такий метод політичної боротьби, який полягає в його страхітливій спрямованості. Шляхом усунення з політичної арени небажаних представників влади, державних або громадських діячів терористи прагнуть зірвати проведений політичний курс, посіяти паніку і розгубленість серед його можливими послідовниками. Разом з цим тероризм — це злочин, який

пов'язаний з серйозною морально-психологічною травмою для оточуючих і матеріальним збитком для держави.

Терор — це жах від втрати людиною спокою або безпеки, що виникає в результаті деяких дій (передусім насильства). С. А. Ефірів виокремлює наступні мотиви терористичної діяльності:

- 1) самоствердження;
- 2) самоідентифікацію;
- 3) молодіжну романтику і героїзм;
- 4) додання своїй діяльності особливої значущості;
- 5) подолання відчуження, конформізму, стандартизації, маргінальності, пересичення тощо.

Іноді сюди додаються і корисливі мотиви, які можуть витіснити ідейні або переплітатися з ними. Основним мотивом він вважає “ідейний абсолютизм”, “залізні” переконання у володінні єдиною, найвищою, остаточною істиною, унікальним рецептом порятунку свого народу, групи або навіть людства.

Особистість терориста — це кримінально-психологічна категорія, що відображає особливості особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, як людини, особистості та індивідуальності. При цьому можна говорити про особистість терориста в узагальненому плані, абстрагуючись від особливостей окремих кримінальних проявів і розуміючи в цьому плані узагальнену характеристику осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів і оцінюються з боку суспільства негативно.

Антитерористична діяльність в державі — це системна діяльність державних органів, юридичних осіб незалежно від форм власності, а також громадських об'єднань і громадян в межах своїх повноважень щодо попередження, виявлення, припинення, розкриття, розслідування та мінімізації наслідків терористичної діяльності, спрямованої на нанесення шкоди особистості, суспільству, державі.

Основними цілями антитерористичної діяльності є:

- забезпечення надійного захисту громадян, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх терористичних загроз;
- активна боротьба з терористичними й екстремістськими організаціями, кримінальними структурами, що використовують засоби і методи тероризму;
- попередження, виявлення, припинення терористичної діяльності і мінімізація її наслідків;
- виявлення, обмеження та усунення чинників, що зумовлюють терористичні загрози;
- виявлення та усунення причин і умов, що зумовлюють терористичну діяльність.

Антитерористична діяльність правоохоронних органів і спецслужб ґрунтується на тринадцяти принципах:

- 1) забезпечення і захист основних прав та свобод людини і громадянина;
- 2) законність;
- 3) пріоритет захисту прав та законних інтересів осіб, які зазнали терористичної небезпеки;
- 4) невідворотність покарання за здійснення терористичної діяльності;
- 5) системність та комплексне використання політичних, інформаційно-пропагандистських, соціально-економічних, правових, спеціальних та інших заходів протидії тероризму;
- 6) співпраця держави з громадськими та релігійними об'єднаннями, міжнародними та іншими організаціями, громадянами в протидії тероризму;
- 7) пріоритет заходів попередження тероризму;
- 8) єдиноначальність у керівництві використовуваними силами і засобами під час проведення контртерористичних операцій;
- 9) поєднання гласних і негласних методів протидії тероризму;
- 10) конфіденційність відомостей про спеціальні засоби, технічні прийоми, тактику здійснення заходів у боротьбі з тероризмом, а також про склад їхніх учасників;

- 11) неприпустимість політичних поступок терористам;
- 12) мінімізація і (або) ліквідація наслідків виявлення тероризму;
- 13) співмірність заходів протидії тероризму ступеню терористичної небезпеки.

Стратегія антитерористичної діяльності включає організацію і проведення роботи:

- за ідеологічною, інформаційною, організаційною протидією (формування у громадян антитерористичних настроїв);
- правової, адміністративної та оперативної протидії виникненню терористичних груп і організацій, придбанню ними зброї та інших засобів здійснення злочинних дій;
- з попередження терористичних дій на стадії їх підготовки і замаху;
- з оперативного, бойового і кримінально-правового припинення терористичних дій на стадії їх реалізації та ліквідації наслідків терактів.

Все це полягає в таких конкретних напрямках антитерористичної діяльності:

- 1) профілактика тероризму;
- 2)) боротьба з тероризмом (контртерористична діяльність);
- 3) 3) мінімізація і (або) ліквідація наслідків терористичних проявів.

Особливістю поведінки підривників здебільшого є помітне збудження, що супроводжується рясним виділенням поту, а іноді й слини, підвищеною увагою до навколишнього оточення і людей. Деякі з них вимовляють молитви з переходом на шепіт, знаходячись біля сторонніх осіб. Відмінною ознакою може бути і невідповідність погоді верхнього одягу, покрій якого дає можливість приховати на тілі вибуховий пристрій. У жінок зазвичай довга сукня чи спідниця (можливо, чорна), косинка з вузлом на потиличній частині голови, чоловіки чисто поголені (готовність до обряду поховання), в бездоганно чистому взутті. Якщо вибуховий пристрій знаходиться в пакеті (сумці, рюкзаку тощо), то підривник обережно ставиться до своїх речей,

зазвичай притискає їх до себе і періодично мимоволі обмацує. Основні ознаки планування терористичного акту:

- розвідка у місцях можливого проведення терористичних актів;
- поява осіб, у поведінці яких вбачається вивчення обстановки в прилеглому оточенні об'єкта, підвищений або слабо мотивований інтерес до певних аспектів у його діяльності;
- неодноразова поява підозрілих осіб біля вибраних об'єктів, і проведення ними фото- і відеозйомки, складання планів, схем тощо;
- необґрунтоване контактування зі співробітниками об'єктів і охорони, вивідування у них режиму роботи, забезпечення безпеки тощо;
- проникнення у підвали і на горища багатоповерхових будівель осіб, які не мають відношення до їх технічного обслуговування;
- придбання гриму та інших необхідних аксесуарів для зміни зовнішності (накладних вусів, перук, пов'язок тощо), а також часта немотивована зміна верхнього одягу;
- придбання документів з новими даними;
- наявність документів, перевірка яких не дає інформації, що становить оперативний інтерес;
- повідомлення в органи влади, правопорядку неправдивої інформації, відволікаючої сили і кошти від запланованого терористичного акту на об'єкті;
- зміна в поведінці осіб, які пройшли підготовку в таборах, або тих, хто воював проти збройних сил та сил безпеки, або які повернулися після навчання в зарубіжних таборах підготовки терористів, або проходили службу в частинах спеціального призначення та які влаштувалися серед членів земляцтв, громад, в навчальних закладах і комерційних структурах;
- раптове зникнення осіб із вказаними ознаками з постійних або тимчасових місць проживання (реєстрації);
- хвастливість в оточенні громади і єдиновірців про появу великих сум грошових коштів;

- вихід на представників зарубіжних комерційних структур з проханням про фінансування організованої терористичної діяльності
- пошук осіб, здатних за солідну винагороду виконати незначну роботу (передавання пакета, згортка, посилки) з метою переміщення вибухового пристрою до пункту проведення терористичного акту.

Основними ознаками психологічної підготовки терористів-смертників є:

- протиставлення молоді батькам і людям старшого покоління з метою колізії, ідеології релігії, відношення до формування державності і заперечення світського способу життя;
- пропаганда серед молоді ідеології зневаги до праці, зокрема фізичної, соціальної справедливості;
- прищеплення почуття власної гідності та зверхності над особами, які сповідують релігію іншого штибу;
- компрометація звичаїв і сімейних устоїв за традиціями, прищеплення почуття неповаги до офіційного духовенства, заперечення їх вчення в середовищі віруючих;
- пропаганда спрощеного виконання обрядів (суміщення кількох молитов, заперечення вимог традиційної школи) у громадах;
- нав'язування (у тому числі методами фізичного тиску) думок відходу від національного звичаю і переходу на позиції “чистої віри”;
- прищеплення почуття безкарності за посягання на майно “іновірців” (рухоме і нерухоме), на життя і здоров'я за порушення релігійних норм;
- заклики до виявлення ворожнечі із застосуванням зброї, вибухових речовин, отрут;
- агітація щодо витіснення інших народів, у тому числі корінних, з їхньої території і захоплення їх власності силовими методами.

Основні ознаки пересування терористів у пасажиропотоці:

- уважне вивчення обстановки на об'єктах усіх видів транспорту, призначених для пасажирських і вантажних перевезень, прагнення непомітно зникнути при появі там наряду поліції або військового патруля;

застосування різного роду хитрощів в аеропортах, авто- і залізничних вокзалах, річкових і морських портах з метою ухилення від огляду або зменшення уваги доглядових груп;

- необґрунтовані контакти і схиляння працівників цивільної авіації, залізниці, річкових і морських портів до надання допомоги у проникненні на об'єкти, або інше сприяння у здійсненні актів незаконного втручання в діяльність об'єктів транспорту;

- викрадення або придбання підроблених документів, що дають право посадки на літак, річковий, морський та залізничний транспорт, а також доступу до процесу їх підготовки до експлуатації;

- наявність недозволеного за службовим становищем форменого одягу співробітників об'єктів транспорту;

- нервозність без наявних причин у період реєстрації квитків, огляду ручної поклажі та багажу;

- раптова поява на пункті відправлення транспортного засобу і прагнення швидше виїхати в будь-якому напрямку;

- навмисне залишення речей у місцях зосередження пасажирів, у тому числі в самому транспортному засобі;

- здавання в камеру зберігання речей однією особою, а отримання іншою;

- настороженість, нервозність і метушливість під час перевірок співробітниками міліції підрозділів безпеки та контролю;

- неприбуття на посадку після здавання речей в багаж, незапланована висадка на станції, яка не є пунктом призначення згідно з проїзним документом;

- нанесення різних нотаток, умовних позначень на топографічні карти, схеми і креслення під час руху транспортного засобу;

- проведення хронометражу руху транспортного засобу